Casgliad o ysgrifau ar hanes

EGLWYS ANNIBYNNOL Y BORO, LLUNDAIN

A RHAI O'I PHOBL

a rhai hanesion cysylltiedig

Daw'r deunydd, bron i gyd, o'r canlynol:-

Hanes Eglwysi Annibynnol Cymru (Rees a Thomas)
Cyf.IV (1875) a Cyf.V (1891) *(H.E.A.C.)*

Y Cofnodydd Rhif 1 Tachwedd 1908. Misolyn Eglwysi Annibynnol
Cymraeg Llundain (dim ond 8 rhifyn a gyhoeddwyd)

Llawlyfr Cyfarfodydd Llundain (Undeb yr Annibynwyr Cymraeg)
(1937) *(Ll.C.Ll.)*

The Evangelical Magazine (June & July 1827)

Bywyd a Gwaith Gwilym Bowyer (W.Eifion Powell: 1968)

Y Bywgraffiadur Cymreig Cyfrol 1951-1970 *(Bywg.C.)*

Y Tyst - wythnosolyn yr Annibynwyr Cymraeg

Cylchgrawn Annibynwyr Cymraeg Llundain *(Cylchgrawn)*

Adroddiadau Blynyddol yr Eglwys *(Adr.)*

Casglwyd ynghyd gan Morfudd Jenkins, Mai 2004

CYNNWYS

1	Teitl, a ffynonellau'r ysgrifau
2	Cynnwys
3, 4	Rhagymadrodd gan Morfudd Jenkins.
ADRAN A.	**Hanes yr Eglwys**
A 1-6	Eglwysi Cymreig Annibynnol Llundain hyd 1875. *H.E.A.C.* Cyf IV
A 7-9	Yr un eglwysi rhwng 1875 ac 1891 *H.E.A.C.* Cyf. V (1891)
A 10-13	Y Boro *Ll.C.Ll.* (1937) Gan Richard Wood
A 14, 15	Capel y Boro *Y Tyst,* Ebrill 1, 1985 Gan E B Byron Jones
A 16, 17	Rhagor o'r hanes
A 18, 19	Gwahanol gyfnodau
ADRAN B.	**Y Boro a Chenhadaeth Dramor**
B 1, 2	The Boro Chapel and Overseas Missions. Talk, mainly about Myfanwy Wood and David C Evans, by Morfudd Jenkins in 1995.
B 3	Myfanwy Wood Autograph 1927
B 4	Myfanwy Wood *Bywg.C. gan* Kenneth E Jones
B 5	David C Evans *Cylchgrawn*
ADRAN C.	**Gweinidogion**
C 1, 2	David Simon Davies (1821-1836). *Evangelical Magazine* (1827)
	Gweler hefyd A 2 a 3-4 *(H.E.A.C)* ac A 12, 13 *(Ll.C.Ll.)*
	David Davies (1831-1866) Gweler A 2, *(H.E.A.C.)*
	Rice Lewys Thomas (1875-1888) A 7, 8 *(H.E.A.C.)*ac A 13 *(Ll.C.Ll.)*
C 3	D C Jones (1890-1936) Llythyr oddiwrtho (1890)
C 4, 5	eto *Cofnodydd,* Tachwedd1908. Gan Machreth Rees
	eto Gweler A 10 (llun) ac A 13 *(Ll.C.Ll.)*
C 6,7	eto *Y Tyst,* Ebrill 11, 1985. Gan E B Byron Jones
C 8-10	Gwilym Bowyer (1939-1943) O lyfr W.Eifion Powell (1968)
C 11	eto *Bywg.C.* Gan R Tudur Jones
C 12, 13	Ifor M.Edwards (1946-1978) *Y Tyst,* Ion.11, 1979. Gan E.B.B.J.
C 14	eto *Cylchgrawn* &c.
C 15,16	D.Gwylfa Evans (1998-
C 17	Lluniau lliw
ADRAN D.	**Rhai o bobl y Boro**
D 1, 2	Swyddogion yr Eglwys
D 3-13	Amryw ddarnau o'r *Cylchgrawn* ac ysgrifau a lluniau o'r *Tyst.*
ADRAN E.	**Bywyd Cymreig yn Llundain**
E 1-7	"Trigain mlynedd yn Llundain" Atgofion E.B.Byron Jones *Tyst* 1986

RHAGYMADRODD

Dywedodd Tegid Jones, Ysgrifennydd presennol Eglwys y Boro, wrthyf fwy nag unwaith yn ddiweddar ei fod yn gresynu nad oedd yr eglwys honno wedi cadw'i hanes yn ddiogel. Yna fe ofynnodd i mi a wyddwn rywbeth o hanes y Parchg D C Jones a fu'n weinidog Eglwys y Boro am gyfnod maith. Sylweddolais fod gennyf lawer o hanes y Boro mewn gwahanol lyfrau ac ysgrifau yn fy nghartref. Felly penderfynais fynd ati i wneud y casgliad hwn, gydag ychydig o gopïau ohono. Y Boro yw'r unig Eglwys Annibynnol Gymraeg yn Llundain yn awr na chyhoeddwyd llyfr o'i hanes erioed, ac eto hi yw'r hynaf o bell ffordd. Wedi imi ddechrau ar y gwaith, gofynnais i Tegid Jones a oedd ganddo ragor o wybodaeth ar gyfer y casgliad hwn. Bu mor garedig a chwilota, ac yna roi benthyg i mi tua 50 o Adroddiadau'r Eglwys (yn ysbeidiol o 1886 ymlaen, gydag ambell gyfnod o ryw ddeng mlynedd heb yr un) ac ambell beth arall. Dymunaf ddiolch yn fawr iddo am y cymorth gwerthfawr hwn. Diolchaf hefyd i Mr Meurig Owen, Lewisham (sydd wedi gwneud astudiaeth arbennig iawn o hanes Eglwysi Cymraeg Llundain a chyhoeddi dau lyfr amdanynt) am ddanfon copi o dudalennau o'r *Evangelical Magazine* am 1827 oedd yn cynnwys ysgrif goffa i'r Parchg D S Davies, gweinidog cyntaf y Boro. Ar C 1 ceir cyfle i ddarllen yn Saesneg hanes dechreuadau'r achos, ac ar C 2 y mae talfyriad o'r hanes am D S Davies a roddwyd yn yr ysgrif honno.

Pan drefnwyd i gynnal Cyfarfodydd Blynyddol Undeb yr Annibynwyr Cymraeg yn Llundain ym 1937, penododd y Pwyllgor Lleol y Parchg Ben Davies, yr emynydd, i fod yn Olygydd y Llawlyfr fyddai'n cynnwys hanes eglwysi'r enwad yn Llundain. Treuliodd ef yr wyth mlynedd olaf o'i oes yn Llundain wedi iddo ymddeol o fod yn weinidog Panteg, Ystalyfera. Yn ystod misoedd olaf 1936, bu'n chwilota'n ddiwyd i hanes crefyddol y Cymry yn Llundain dros rai canrifoedd. Llwyddodd i baratoi rhai penodau gwerthfawr iawn i'r llawlyfr cyn iddo farw, wedi cystudd byr, yr wythnos gyntaf o 1937. Dyma deitlau tair pennod sy'n dwyn ei enw:-

"Dechrau pregethu Cymraeg yn Llundain"
"Yr Eglwys Annibynnol gyntaf – Lambeth"
"Ein Cyfundeb".

Yn y bennod ar Eglwys Lambeth, fe ddywed

> *"Er fod Eglwys Lambeth wedi llwyr ddiflannu ers blynyddoedd diau ei bod o ran ei gwraidd yn gorwedd dan Eglwysi Falmouth Road (Eglwys Bresbyteraidd Cymru) a'r Boro. Bu'n gartref crefyddol i nifer fechan o Gymry syml a thlawd am tua chan mlynedd, ond bu farw heb ymganghennu i'r un Eglwys Annibynnol arall; ac er mai hi yw'r hynaf o eglwysi'n henwad yma, nis gellir ei galw'n fam ychwaith. <u>Y Boro yw'r Fam.</u>"*

Nid oes enw awdwr ar gyfer y bennod o flaen y tair y cyfeiriwyd atynt uchod, ond teimlaf yn weddol siwr mai Ben Davies fu'n casglu'r rhan helaethaf o'r hanes ar gyfer y bennod fawr honno hefyd. Ynddi ceir bwygraffiadau deuddeg o Annibynwyr cynnar o Gymru a fuont yn byw yn Llundain – o John Penri (1559-1593) i Abraham Rees (1743-1825). Ond dymunaf dynnu sylw yma at baragraff a geir yn agos i ddechrau'r bennod honno:-

> *"Mater arall o ddiddordeb, a ddylai gael ei gwybwyll yn rhywle, a chystal yma ag yn unman, yw mai yn Llundain yr argraffwyd y Beibl Cymraeg cyntaf. Argraffwyd Testament William Salesbury yn 1567 a Beibl Morgan yn 1588, yn Southwark, heb fod ymhell o'r fan lle y saif*

Capel y Boro heddiw – yr ochr ddeheuol i'r afon. Yn Llundain hefyd yr argraffwyd ein llyfrau Cymraeg am ugeiniau o flynyddoedd. Yn y flwyddyn 1718 yr argraffwyd y llyfr cyntaf yng Nghymru, sef "Holl Ddyletswyddau Dyn" yng Ngwrecsam.

Richard Wood, tad Myfanwy Wood, a fu'n aelod o'r Boro am ryw 70 o flynyddoedd, a luniodd hanes yr eglwys yn y Llawlyfr hwnnw, a gwelir ei ysgrif yn y casgliad hwn. Gwelir ei fod wedi cael llawer o'r hanes hwnnw o *"Hanes Eglwysi Annibynnol Cymru" Cyf.IV* a ymddangosodd ym 1875. Mae'r hanes yn llawnach yn y llyfr hwnnw, a gwelir yn y casgliad hwn gopi o'r tudalennau sy'n ymwneud ag Eglwysi Llundain. Gwelir yno fod tair eglwys wedi deillio o'r Boro - Eglwys Fetter Lane (a symudodd yn ddiweddarach i King's Cross), Eglwys Hackney Road (gynt yn Aldersgate St., ac yn ddiweddarach yn Barrett's Grove) ac Eglwys Sloane St. (Radnor Walk erbyn hyn).

Bu E B Byron Jones yn aelod selog o'r eglwys am ryw 70 o flynyddoedd hefyd, gan ddechrau rhyw hanner canrif yn ddiweddarach. Gwelir llawer ysgrif o'i eiddo yn y casgliad hwn, yn ogystal â theyrnged iddo wedi iddo farw. Ym 1985 ymddangosodd ysgrif o'i eiddo yn y *Tyst*, wedi'i rhannu i ddwy ran rhwng dau rifyn. Hanes yr eglwys o'r cychwyn hyd 1890 a geir yn y rhan gyntaf ac y mae'n ymddangos yn y casgliad hwn ar dudalennau A 14 a 15. Ond y mae'r ail ran yn ymwneud yn gyfangwbl â'r Parchg D C Jones, a gwelir hi ar C 4 a 5. Mae llawer mwy o fanylion am D C Jones yn yr ysgrif hon nag yn yr ysgrifau eraill sydd gennyf amdano. Bu Byron Jones o dan ei weinidogaeth yma am lawer blwyddyn. Priododd â Marjorie ym 1928 ac yr oedd hithau wedi'i magu yn y Boro ac yn perthyn i'r gweinidog – ei mam yn nith iddo(?). Gan fod D C Jones yn ŵr gweddw am rai blynyddoedd a'i unig blentyn wedi marw hefyd, tybiaf y byddai teulu Marjorie wedi bod yn agos iawn iddo. Yn y Cynnwys, nodaf o dan Adran C (Gweinidogion) y prif gyfeiriadau a geir i'r gweinidogion cynnar mewn ysgrifau yn Adran A.

Ar ddechrau Adran D, gwelir rhestr o brif swyddogion yr eglwys, hyd y gwyddom. Yna casglwyd ynghyd ysgrifau am ychydig o'r rhai fu'n flaenllaw yn yr eglwys yn ystod y deugain mlynedd diwethaf. Peth hynod yw y magwyd nifer ohonynt yn yr eglwys a chawsant fyw dipyn dros 80 o flynyddoedd gan barhau yn selog i'r achos yma. Ysgrifau ffarwel yw llawer ohonynt yn anffodus – wedi eu llunio pan oedd y person neu'r personau yn symud o Lundain neu wedi iddynt farw, ond bydd llawer yn cofio amdanynt a'u cyfraniad gwerthfawr i waith yr eglwys hon. Blin gennyf fod ambell un o ffyddloniaid presennol yr eglwys heb gael sylw arbennig, er bod eu cyfraniad hwy yn dra gwerthfawr y dyddiau hyn.

Y mae hanes cyfoethog iawn i Eglwys y Boro dros fwy na dwy ganrif. Da yw inni gael ein hatgoffa o'r bendithion mawr a ddeilliodd ohoni gan obeithio y byddant yn ysbrydiaeth inni eto.

Morfudd Jenkins
31 Mai 2004

SOUTHWARK BRIDGE ROAD, LLUNDAIN.

Mae yn dra thebygol i'r Meistri Howell Harries, Daniel Rowlands, Howell Davies, a gweinidogion Cymreig eraill, ar eu hymweliadau achlysurol a Llundain yn amser Whitefield, bregethu yn y Gymraeg i'w cydgenedl yn y brif ddinas yn awr a phryd arall; ond nid ymddengys i wasanaeth Cymreig rheolaidd a chyson gael ei osod i fyny, mewn un ran o'r brif ddinas, gan unrhyw enwad crefyddol am flynyddau wedi hyny. Dywedir i wasanaeth Cymreig gael ei gychwyn yn *Cock Lane, Smithfield*, yn y flwyddyn 1774, yn benaf trwy lafur un Edward Jones, yr hwn a fuasai yn aelod, ac o bosibl yn bregethwr cynorthwyol, yn Nhabernacl Whitefield. Ymddengys i'r achos hwn gael ei gynal yn mlaen yno hyd y flwyddyn 1785, pryd yr adeilwyd capel Cymreig yn *Wilderness Row*. Cymysgedd o Fethodistiaid ac Annibynwyr oedd y gynnulleidfa hon o'r dechreuad, ond dynion o olygiadau Methodistaidd yn benaf a flaenorent ynddi. Yn fuan wedi 1785 gosodwyd i fyny wasanaeth Cymreig yn *Gravel Lane*, yn y *Borough*, yr hwn oedd yn cael ei ystyried fel cangen o'r achos yn Wilderness Row. Tua y flwyddyn 1793 daeth Edward Francis, gynt gweinidog y New Inn, Mynwy, i Lundain, a gosododd i fyny achos Cymreig yn Lambeth, yn agos i balas yr Archesgob. Achos Annibynol hollol oedd hwn, tra yr oedd yr achosion yn Wilderness Row a Gravel Lane yn cael eu llywodraethu yn ol y drefn Fethodistaidd, er fod amryw Annibynwyr yn aelodau yno. Byddai y cyfeillion yn y tri lle yn cydweithredu a'u gilydd, a'r pregethwyr yn gweinyddu yn y naill le fel y llall, nes i anghysondeb cymeriad moesol Edward Francis beri i'r cyfeillion yn Wilderness Row a Gravel Lane ymwrthod yn llwyr ag ef, ond glynodd y gynnulleidfa fechan yn Lambeth wrtho nes iddo yn 1799 symud i Fachynlleth. Yn 1802 symudodd yn ol i Lambeth, a bu yno yr ail waith am o dair i bedair blynedd, ond ni fu fawr llwyddiant ar ei lafur gan nad oedd ei gymeriad yn deilwng o'i swydd. Dilynwyd ef yn Lambeth gan Mr. Thomas Jones, yr hwn a fu yno yn llafurus, ac i fesur yn llwyddianus hyd ei farwolaeth yn 1817. Ni bu yno neb ar ei ol ef, a darfu yr achos yn llwyr tua y flwyddyn 1820, neu yn fuan ar ol hyny.

Edward Jones, yr hwn a gychwynodd yr achos yn Cock Lane yn 1774, oedd y prif ddyn yn Wilderness Row a Gravel Lane, ac ymddengys ei fod fel Diotrephes "yn chwenych y blaen yn eu plith hwy," ac yn ei fynu bodd neu anfodd. Tua diwedd y ganrif ddiweddaf yr oedd Mr. Daniel Jenkins, mab-yn-nghyfraith Mr. Daniel Rowlands, Llangeitho, ac un Thomas Thomas o sir Benfro, yn bregethwyr lled dderbyniol yn y ddwy gynnulleidfa yn Wilderness Row a Gravel Lane. Yr oedd gan D. Jenkins ddwy ferch, y rhai nid oeddent yn aelodau eglwysig, a darfu i'r rhag-grybwylledig Thomas Thomas briodi un o honynt, a phriododd ei frawd y llall. Er mwyn dangos ei awdurdod a chario allan ddysgyblaeth hollol Fethodistaidd, mynodd Edward Jones ddiarddel y ddau frawd am briodi merched dibroffes. Arweiniodd hyny i ymraniad rhwng y ddwy gynnulleidfa yn Wilderness Row a Gravel Lane, a throwyd yr achos yn Gravel Lane yn achos hollol Annibynol, pryd yr aeth yr achos yn Wilderness Row o hyny allan yn hollol Fethodistaidd. Pregethwr Methodistaidd oedd Daniel Jenkins hyd yn hyn, ond yr ydym yn barnu mai Annibynwyr o'r dechreuad oedd Thomas Thomas a'i frawd. Yn yr ymraniad aeth D.

Jenkins hefyd yn Annibynwr. Cymerodd hyn le, feddyliem, tua y flwyddyn 1798, neu y flwyddyn ganlynol. Oddeutu yr amser hwn daeth yr enwog David Davies, Abertawy, i Lundain, gyda bwriad i dreulio pedwar mis yn athrofa Hackney, er gwellhau ychydig ar ei wybodaeth o'r iaith Saesonig. Daeth ef a'r bobl yn Gravel Lane yn ddioed i adnabyddiaeth a'u gilydd, a byddai bob Sabboth trwy ystod y pedwar mis y bu yno yn pregethu naill ai yn Gravel Lane, Lambeth, Deptford, neu Woolwich, ac yn yr amser hwnw y rhoddwyd bywyd, os nad y dechreuwyd yr achosion Cymreig yn y ddau le olaf a enwyd. Yr amser hwn hefyd y ffurfiwyd yr aelodau a addolent yn Gravel Lane yn eglwys Annibynol gan Mr. Davies. Bernir hefyd iddo urddo Mr. Daniel Jenkins i fod yn weinidog i weinyddu yr ordinhadau yma ac yn Deptford a Woolwich, pryd na fuasai yn gyfleus iddynt gael gweinidogion o Gymru i fyny. Buwyd yn addoli yn Gravel Lane hyd ddiwedd y flwyddyn 1806, pryd y gorphenwyd adeiladu y capel yn Little Guildford Street, yn y Borough. Yn nechreu y flwyddyn 1806 argraffwyd y cylchlythyr canlynol er gofyn am gynorthwy y Saeson at draul adeiladaeth y capel. Wele yr hen gylchlythyr air yn ngair yn yr iaith yr ysgrifenwyd ef ynddi:—

"AN ADDRESS

"*To the Benevolent Friends of Religion in behalf of the Church of Christ, using the Ancient British Language.*

"Who have for Six Years past assembled together in rooms fitted up for the purpose in the Borough of Southwark, but through the increase of the Congregation, they found themselves under the necessity of building a Meeting House, and having procured ground in *Little Guildford Street* near the Mint, they are now engaged in erecting a plain but commodious building, the expence of which will amount to Nine Hundred Pounds, Seven Hundred of which it is expected will be raised by the Members and their Countrymen; but the people are chiefly of the lower class, not being able to defray the whole expence, humbly solicit the assistance of the religious Public.

"As there are many hundreds if not thousands of poor Welch people in London who cannot understand an English sermon, and as the Lord has been pleased already to countenance the labours of his Ministers among them, so that about Two Hundred have been added to the Church in the two last years, it is hoped that all who love our Lord Jesus Christ will kindly contribute towards this undertaking.—As a further inducement they beg leave to *mention*, that the place is settled in trust in the hands of Nine Trustees.

"The Church has been supplied for two years past, by the Rev. DAVID DAVIES, Swansea; DAVID DAVIES, Sardis; GRIFFITH HUGHES, Groeswen; JOHN DAVIES, Bethlehem; THOMAS JONES, Saron; MORGAN JONES, Trelech, and THOMAS BOWEN, Neath; who have given their labours alternately for three months each, and by whom the Gospel has also been extended to Deptford and Woolwich, where a great number of the Welch reside.

"*Donations are thankfully received by the*

Rev. Griffith Williams, Gate Street, Lincoln's Inn Fields.	and	*Mr. William Thomas, No. 16. Catherine Street, Strand.*"
Mr. John Thomas, No. 26, Bartlett's Buildings, Holborn.		

Gwelir oddiwrth y papyr hwn fod yr achos wedi bod yn llwyddianus iawn cyn adeiladu y capel. Clywsom y diweddar Mr. Jones o'r Aber, Crugybar y pryd hwnw, yn dywedyd ei fod ef yn pregethu i'r gynnulleidfa

y Sabbothau olaf cyn iddynt symud i'r capel newydd. Mewn ysgoldy, yr hwn oedd yn llofft i dy hen Sais oedd yn weinidog perthynol i'r Bedyddwyr, yr addolent, a hwn mae yn debygol oedd y lle yn Gravel Lane y buasent yn addoli ynddo er's blynyddau. Ar brydnawn un o'r Sabbothau yr oedd Mr. Jones yn pregethu yno, torodd y dorf allan i orfoleddu a rhai i neidio. Wrth eu bod yn neidio crynodd y ty a brawychodd yr hen Sais oedd mewn ystafell odditanynt nes y credodd y buasent yn tynu y ty i lawr am ei ben. Aeth i fyny atynt a gorchymynodd iddynt fyned allan i'r heol yn ddioed. Wedi gorfod myned allan parhaodd rhai o honynt i orfoleddu ar yr heol am amser maith. Yr ydym yn lled dybied i Mr. Jones ddyweyd wrthym mai dyna y Sabboth olaf iddynt fod yn addoli yn y lle hwnw, ac iddynt gael y capel newydd yn barod i fyned iddo erbyn y Sabboth canlynol. Ionawr 5ed, 1807, agorwyd y capel newydd yn Little Guildford Street, pryd y pregethodd Mr. D. Davies, Abertawy, a Mr. D. Jones, Crugybar. Yr oedd y capel hwn yn adeilad cadarn a chyfleus, yn cynwys tua phum' cant o eisteddleoedd. Costiodd dros ddeuddeg cant o bunau, er y bwriedid ar y cyntaf ei orphen am naw cant. Bu y ddyled am rai blynyddau yn faich trwm, ond trwy ffyddlondeb y bobl a chymorth oddiwrth y Saeson yn Llundain ac eglwysi y Dywysogaeth, talwyd y cwbl gydag amser. Wedi cael y capel yn barod a'i lenwi a chynnulleidfa siriol, cyfododd rhyw ymryson rhwng rhai o'r prif aelodau a'u gilydd, yr hyn fu yn niwed mawr i'r achos. Trwy gyfryngiad Mr. Jones, Trelech, adferwyd yma dangnefedd, ac yna cydunwyd i roddi galwad i Mr. David Simon Davies, myfyriwr o athrofa Caerfyrddin. Urddwyd ef yma Awst 8fed, 1811. Dechreuwyd y gwasanaeth trwy weddi gan Mr. David Morgan, Deptford. Pregethodd Mr. Jones, Trelech, ar natur eglwys oddiwrth Act xvi. 5. Gweddiodd Mr. Morgan, Deptford, yr urdd-weddi, a phregethodd Mr. D. Peter, Caerfyrddin, ar ddyledswydd y gweinidog. O ddechreuad yr achos hyd yn hyn ymddibynai y gynnulleidfa ar weinidogion a ddeuent i fyny o Gymru i Lundain ac a arosent bob un dri mis yn y lle. Ond yn awr wedi i'r bobl gael gweinidog sefydlog yn eu plith eu hunain aeth pethau yn mlaen yn llawer gwell nag erioed. Yr oedd Mr. Davies yn bregethwr poblogaidd a galluog iawn, ac yn mhob ystyr yn weinidog da i Iesu Grist. Cerid a pherchid ef yn fawr gan bobl ei ofal a chan bawb o'i gydnabod. Parhaodd i lafurio yma gyda pharch a llwyddiant mawr nes ei luddias gan gystudd ac angau. Colled ddirfawr i'w eglwys ac i Gymry y brif ddinas, oedd colli y fath ddyn gwerthfawr, yr hwn trwy ei alluoedd a'i ragoriaethau amrywiol a ddyrchafai yr achos Cymreig a chenedl y Cymry yn ngolwg y Saeson. O amser marwolaeth Mr. D. S. Davies yn 1826 hyd sefydliad Mr. David Davies yma yn 1831, bu yr eglwys yn ymddibynu ar weinidogaeth achlysurol. Buwyd ar fedr rhoddi galwadau yn ol i Mr. David Rees, cyn ei sefydliad yn Llanelli, ac i Mr. Hugh Jones, Tredegar, ac eraill, ond pan yn gweled nas gallesid cael un o honynt hwy rhoddwyd galwad i Mr. David Davies, myfyriwr yn athrofa Caerfyrddin, ac urddwyd ef yma yn Gorphenaf 19eg, 1831, pryd y gweinyddwyd gan y Meistri D. Peter, Caerfyrddin; D. Evans, Mynyddbach; D. Williams, Llanwrtyd; a Caleb Morris. Bu Mr. Davies, fel ei ragflaenydd, yn dra phoblogaidd a pharchus yma am ddeuddeg neu bymtheg mlynedd, ond lawer o flynyddau cyn iddo ymadael a'r lle yr oedd wedi myned yn waeth na bod yn ddiddefnydd. Aeth, heb un rhaid nac achos, i ymdrafod a masnach, yr hyn a dynodd ei feddwl yn llwyr oddi-

wrth waith y weinidogaeth; ond trwy i'r dyb gael ei choleddu gan bawb o'i gydnabod ei fod yn ddyn cyfoethog iawn, cafodd ei oddef gan yr eglwys i fod yn enw o weinidog iddi lawer yn hwy nag y goddefesid ef pe buasid yn tybied ei fod yn ddyn tlawd. O'r diwedd ymadawodd a'r wlad yn ddirgel, ac ymfudodd i'r America. Wedi ei ymadawiad cafwyd allan ei fod mewn miloedd o bunau o ddyled. Yr oedd yr achos wedi gwywo a nychu yn dost rai blynyddau cyn ei ymadawiad o eisiau gweinidogaeth effeithiol. Yr oedd lês y capel i derfynu yn 1866, ac er ei rybuddio ef ddegau o weithiau gan ewyllyswyr da yr achos i geisio prynu y tir ar yr hwn y safai y capel cyn i'r les redeg allan ni wnai fawr sylw o ddim a ddywedid wrtho. Gallesid prynu y tir yn 1864 am ddwy fil o bunau, ond perswadiai Mr. Davies y bobl i beidio rhoddi y fath swm gan addaw iddynt y buasent yn sicr o'i gael yn rhatach rywbryd rhagllaw. Canlyniad yr oediad fu i'r gynnulleidfa orfod ymadael a'u hen gysegr hoff yn gynar yn 1866, a myned i addoli i ystafell yn Newington Causeway, ac yno, er mor anghyfleus oedd y lle, y buont yn ymgynnull hyd ddechreu y flwyddyn 1873, pryd y daeth y capel newydd yn barod. Yn Rhagfyr, 1866, ymadawodd Mr. Davies gan adael y gynnulleidfa yn gymharol fechan a digalon iawn, mewn ystafell hirgul, yn lle yn gynnulleidfa fawr mewn capel hardd fel y cafodd hi yn 1831. Oddiar ymadawiad Mr. Davies hyd yn bresenol y mae yr eglwys yn ymddibynu ar weinidogaeth y gweinidogion a ddeuant i fyny o Gymru. Yn fuan wedi myned i'r ystafell dechreuwyd casglu trysorfa at brynu tir er adeiladu capel newydd. Prynwyd darn o dir yn mhen gorllewinol Lant Street, heb fod yn mhell o'r man y safai yr hen gapel, ond pan aed i dynu cynllun yr adeiladaeth gomeddodd perchenog tŷ cyfagos i ffenestri gael eu gosod yn yr ochr orllewinol i'r capel, yr hyn a'i gwnelsai yn anghysurus o dywyll. Yn wyneb hyn penderfynwyd peidio adeiladu yno, a gwerthwyd y tir. Yn mhen amser ar ol hyny llwyddwyd i brynu yr hen gapel, a'r tir a'r tai perthynol iddo, ond bu raid talu tair mil o bunau am dano. Er mor fawr oedd y pris, yr oedd yn dda gan y bobl ei gael am hyny, gan fod eu serch yn fawr at y fan y buasent hwy a'u tadau yn addoli yr Arglwydd am driugain mlynedd. Yr oedd y bobl erbyn hyn, er pob digalondid ac anfanteision, wedi casglu yn eu mysg eu hunain fil o bunau. Wedi cael sicrwydd y cawsid y tir ar ba un y safai yr hen gapel, aeth Mr. T. Rees, Abertawy, ar gais yr eglwys, at Samuel Morley, Ysw., A.S., i ofyn ei gymorth, ac yn ol ei haelionusrwydd arferol addawodd bum' cant o bunau. Mewn canlyniad i'r calondid hwn prynwyd y tir, tynwyd yr hen addoldy i lawr, yr hwn oedd erbyn hyn wedi myned yn rhy ddadfeiliedig i wneyd un defnydd o hono, a dechreuwyd adeiladu y capel newydd yn haf y flwyddyn 1872. Yn y cyfamser cafwyd gan Mr. Samuel Roberts, Conwy, i fyned i Lundain am bedwar mis, a chasglodd, trwy ymweliadau personol a llythyrau, rhwng y Saeson ac eglwysi Cymru, bum' cant arall. Yr oedd traul adeiladaeth y capel a phryniad y tir, sef cymaint o'r tir a brynwyd ag y safai y capel arno, yn 4852p. 1s, 2c. O'r swm yma talwyd eisioes dair mil, fel nad oes yn bresenol ond tri-chant-ar-ddeg a deuddegpunt-a-deugain o ddyled yn aros, a chan fod gan y bobl galon i weithio ni byddant yn hir cyn ysgafnhau a llwyr ddilea y baich hwn. Boreu y Sabboth, Chwefror 23ain, 1873, dechreuwyd cyfarfodydd agoriad y capel newydd. Dechreuwyd y gwasanaeth trwy weddi gan Mr. T. Thomas, Glandwr, a phregethodd Mr. R. Williams (Hwfa Mon), a T. Rees, Aber-

Boro A 2

tawy. Rhoddwyd yr emynau allan gan H. Richard, Yaw., A.S. Am 2 dechreuwyd gan Mr. S. Harries, a phregethodd Mr. Thomas, Glandwr, a Mr. R. Parry, Llandudno. Yn yr hwyr dechreuwyd gan Mr. E. Evans, Woolwich, a phregethodd Mr. W. Ambrose, Porthmadog, a Mr. T. Rees, Abertawy. Bore dydd Llun pregethodd Mr. Newman Hall, yn Saesonig, ac yn y prydnawn pregethwyd drachefn yn Saesonig gan Mr. J. Davies, Homerton, mab yr enwog D. Davies, Abertawy, yr hwn a bregethasai yn agoriad y capel cyntaf yn 1807. Nos Lun cynaliwyd cyfarfod cyhoeddus dan lywyddiaeth Mr. S. Morley, pryd y traddodwyd anerchiadau gan y gweinidogion rhag-grybwylledig a Mr. H. Richard, A.S. Bu raid i Mr. Morley a Mr. Richard ddyfod o'r *House of Commons* i'r cyfarfod hwn ar eu traed am nad allasai un cerbyd deithio y ffyrdd o herwydd yr eira. Traddodwyd dwy bregeth drachefn nos Fawrth gan y Meistri T. Rees a W. Ambrose. Yr oedd y torfeydd yn nodedig o luosog er garwed ac oered oedd y tywydd.

Er fod y capel hwn yn sefyll yn yr un man a'r capel cyntaf nid yw fel hwnw a'i wyneb i Little Guildford Street, yr hon sydd heol gul ac aflan, ond y mae ei wyneb yn awr i Southwark Bridge Road—heol lydan a glan. Mae y capel hwn yn ol ei faint yn un o'r addoldai harddaf a mwyaf cyfleus yn Llundain. Cynwysa tua phum' cant o eisteddleoedd. Yr angen mawr sydd yma yn bresenol yw gweinidog da, doeth, poblogaidd, a gweithgar. Mae yn perthyn i'r eglwys amryw bersonau nodedig o ffyddlon, selog, a gweithgar, ac nid oes un ddadl na orlenwid y capel yn fuan pe gwelai yr Arglwydd yn dda anfon iddynt fugail wrth fodd ei galon.

Rhoddwyd i ni yr enwau canlynol fel rhai a ddechreuasant bregethu yn yr eglwys hon.

William Thomas, Clydach.

Evan Davies, Richmond. Gwelir yn hanes y Mynyddbach, Morganwg, hanes pellach am y ddau hyn.

William Ambrose, Porthmadog. Daw ei hanes ef yn yr Attodiad.

Evan Evans, yr hwn sydd yn awr yn weinidog i'r Cymry yn Woolwich.

Samuel Harries. Yr oedd ef yn nai fab chwaer i'r diweddar G. Griffiths, Carmel, Llansadwrn. Bu yma yn bregethwr cynorthwyol ffyddlon am yn agos ddeugain mlynedd. Gorphenodd ei yrfa yn Gorphenaf, 1873.

John Lewis. Nis gwyddom pwy oedd ef, os nad y John Lewis a fu gynt yn weinidog yn y Taihirion. Os efe ydyw, y mae wedi marw er's blynyddau lawer bellach.

Frederick Fox Thomas. Un genedigol o Lundain yw efe, ond yn Nhrelech gyda pherthynasau ei dad y magwyd ef. Mae yn weinidog poblogaidd yn mysg y Saeson yn Harrowgate.

William Davies, Llanymddyfri. Nis gwyddom ragor am dano.

Owen Davies. Saer oedd ef wrth ei alwedigaeth. Bu yn briod â gweddw Mr. John Lewis, gynt o'r Taihirion. Y mae wedi marw er's rhai blynyddau.

COFNODION BYWGRAPHYDDOL.

Daniel Jenkins. Nid oes genym un wybodaeth am dano ef amgen na'i fod yn fab-yn-nghyfraith i'r enwog Daniel Rowlands, Llangeitho. Bu yn weinidog cynorthwyol yn yr eglwys hon ac yn Deptford, Woolwich, a Lambeth, hyd ei farwolaeth tua y flwyddyn 1818.

Thomas Jones. Gan fod yr achos Cymreig yn Lambeth, lle y bu ef yn benaf yn gweinidogaethu, wedi darfod, yn nglyn a'r eglwys hon, lle hefyd y bu yn gweinidogaethu yn achlysurol, y mae y man mwyaf priodol i gofnodi yr ychydig a wyddom am dano. Un genedigol o Langeler ydoedd, ond yn y Mynyddbach, Abertawy, y dechreuodd bregethu. Yr oedd yn gefnder i Mr. Thomas Jones, gweinidog Saron, Llangeler, ac yn briod â chwaer yr enwog David Davies, Abertawy. Bu am rai blynyddau yn gweithio yn Abertawy, wrth ei alwedigaeth fel llyfr-rwymydd. Aeth yn gynar yn y ganrif bresenol i Lundain i fod yn weinidog i'r Cymry yn Lambeth. Bu farw ar ol hir nychdod Ionawr 27ain, 1817. Cyfrifid ef yn ddyn da iawn. Traddodwyd pregethau angladdol iddo gan Mr. Arthur Jones, oddiwrth Mat. vi. 2, a Mr. David Davies, Llanybri, oddiwrth 1 Cor. xv. 54. Bu mab iddo o'r enw David Jones, yn weinidog parchus yn Kendal am flynyddau lawer. Bu farw tua deng mlynedd yn ol.

David Simon Davies. Ganwyd y gweinidog enwog hwn mewn amaethdy a elwir Hendrelywarch, yn mhlwyf Llanfihangel-rhos-y-corn, sir Gaerfyrddin, Ionawr 1af, 1790. Yr oedd ei rieni, a'i henafiaid er's oesau yn aelodau selog yn y Gwernogle, ac yr oedd ei dad yn ddiacon gweithgar yno, felly cafodd ef o'i febyd yr addysg grefyddol oreu. Pan yn un-arddeg oed teimlai awydd mawr am wneyd proffes gyhoeddus o grefydd, ond yr oedd yn rhy wylaidd i amlygu ei deimladau i neb. Pan yr oedd rhwng tair a phedair-ar-ddeg oed daeth Mr. David Morgan o'r Dolau y pryd hwnw, gweinidog yr eglwys yn y Gwernogle, i lettya un noson i dy ei dad, a thorodd y gweinidog at y bachgen i ymddiddan ag ef am achos ei enaid, pryd y cafodd ar ddeall ei fod er's tua thair blynedd yn ddeilliad teimladau dwysion. Anogodd ef i ddyfod i'r gyfeillach, ac yn fuan wedi hyny derbyniwyd ef yn aelod cyflawn. Wrth weled ei gynydd mewn gwybodaeth a'i ddoniau mewn gweddi, anogwyd ei rieni i'w anfon i ysgol ramadegol Mr. Peter yn Nghaerfyrddin. Aeth yno pan yn bymtheg oed. Wedi bod yno ddwy flynedd derbyniwyd ef i'r athrofa. Yn fuan wedi hyny dechreuodd bregethu, ac ni bu fawr wythnosau ar ol dechreu pregethu cyn i'w ddoniau poblogaidd dynu y fath sylw fel nad oedd nemawr o gynulleidfa yn sir Gaerfyrddin nad oedd yn awyddus am ei glywed. Yn hir cyn iddo ymadael a'r athrofa yr oedd enw "Davies, Hendrelywarch" yn enw teuluol trwy yr holl wlad. Cyn iddo lawn orphen ei amser yn yr athrofa cafodd alwad oddiwrth yr eglwys Gymraeg yn y Borough, ac ar gais taer Mr. Davies, Abertawy; Mr. Jones, Trelech, ac eraill, cydsyniodd a hi. Fel y nodasom eisioes, urddwyd ef yn Llundain yn 1811. Wedi ymsefydlu yno ymroddodd a'i holl egni i gyflawni ei weinidogaeth. Bu am flynyddau yn pregethu yn gyson bedair gwaith yn yr wythnos, ac ni foddlonai ar bethau heb gostio iddo lafur mawr i'w traddodi i bobl ei ofal. Myfyriai bob pregeth a draddodai gyda gofal a manyldra mawr, ac ni thalai sylw i unrhyw lyfr na buasai ei ddarllenіad yn gynorthwyol i'w waith fel pregethwr. Ystyriai mai pregethu yr efengyl yn effeithiol oedd prif waith ei fywyd ef, a thrwy ei gymwysderau naturiol a'i lafur dibaid daeth i fod yn un o'r pregethwyr effeithiolaf o'i oed yn ei oes. Bernir mai o herwydd iddo osod mwy ar ei natur nag a oddefai, trwy ymroddiad i fyfyrio a phregethu, y clafychodd o'r clefyd a derfynodd yn ei farwolaeth. Yn mhen tua dwy flynedd wedi ei urddiad ymunodd mewn priodas ag un Miss Reynolds o Gaerfyrddin—dynes ieuangc ragorol am ei dysg, ei rhinweddau, a'i duwioldeb. Bu iddynt bump o blant, dau

Boro A 3

o ba rai a fuont feirw, un ychydig fisoedd o flaen y tad a'r llall ychydig fisoedd ar ol ei farwolaeth ef. Yr oedd iechyd Mr. Davies wedi dechreu gwanychu yn mhen llai na dwy flynedd wedi iddo ymsefydlu yn Llundain, ond parhaodd yn wyneb pob gwendid i lafurio yn effeithiol yn y weinidogaeth hyd o fewn deuddeg mis i'w farwolaeth. Ni bu yn alluog i bregethu ond ychydig yn y flwyddyn ddiweddaf o'i fywyd, ac am y naw mis diweddaf ni bu yn alluog i fyned nemawr allan o'i ystafell. Y darfodedigaeth oedd ei glefyd. Yn misoedd diweddaf ei fywyd yr oedd yn nodedig o nefolaidd ei brofiad. Bu farw yn yr Arglwydd Gorphenaf 18fed, 1826, ac ar y 26ain o'r un mis claddwyd ei gorph yn Bun Hill Fields. Gweinyddwyd yn ei gladdedigaeth gan Mr. W. Lewis, Tredwstan; G. Griffiths, Llanbedr, a Dr. Humphreys, Mill Hill. Bu eglwys y Borough yn garedig iawn iddo yn ei gystudd maith. Talasant ei gyflog yn llawn iddo, a dygasant dreuliau y gweinidogion a ddeuent o Gymru i weinyddu yn ei le yn amser ei gystudd. Dygasant hefyd holl draul ei gladdedigaeth.

Fel dyn yr oedd D. S. Davies o dymer nodedig o siriol ac addfwyn. Buasai yn rhaid fod rhywbeth yn anghyffredin o ddieflig mewn unrhyw ddyn a allasai fod yn llidus tuag ato. Fel cristion yr oedd yn hynod am ei nefolfrydedd. Crefydd a'i phethau oedd holl destynau ei fyfyrdodau a'i ymddiddanion. Fel gweinidog ni fu neb mewn un oes na gwlad yn fwy ffyddlon ac ymroddgar i'w waith nag ef. Myfyrio ei bregeth, talu ymweliadau gweinidogaethol a phobl ei ofal, neu gyflawni rhyw bethau priodol i'w swydd fel gweinidog oedd holl waith ei fywyd. O herwydd ei ymroddiad cydwybodol i'w waith a'i ddull effeithiol o'i gyflawni ni bu gweinidog erioed yn anwylach gan bobl ei ofal nag ef. Fel pregethwr yr oedd yn nodedig o alluog, effeithiol, a phoblogaidd. Yr oedd ganddo feddwl goleu, gafaelgar, a chraffus, yr oedd yn ymadroddwr rhwydd, ei lais yn nodedig o dyner ac effeithiol, a chan fod ei galon yn ei waith anfynych y safai ger bron cynnulleidfa heb gyrhaedd eu calonau. Pe buasai yn byw yn Nghymru am y pymtheg mlynedd y bu yn y weinidogaeth, yn lle cael ei gau i fyny yn Llundain, buasai yn un o brif bregethwyr y cymanfaoedd. Cymerodd ran nodedig yn nadleuon duwinyddol y cyfnod hwnw, ac y mae ei ysgrifau a gyhoeddwyd yn y *Dysgedydd* yn mysg y pethau tecaf a galluocaf a ymddangosodd o blaid y golygiadau eang a goleddai am drefn yr efengyl. Yr oedd yn mhob ystyr yn ddyn uwchraddol, a phed estynesid ei ddyddiau diau y gadawsai ei ddylanwad yn ddwfn ar weinidogaeth a llenyddiaeth ei enwad a'i genedl.

WOOLWICH A DEPTFORD.

Dechreuwyd yr achosion yn y lleoedd hyn mor foreu, os nad flwyddyn neu ddwy yn foreuach nag yn y Borough, ac yn benaf trwy lafur yr un personau ag a ddechreuasant yr achos yno. Mae yn debygol mai Mr. D. Davies, Abertawy, fu yr offeryn penaf i roddi cychwyniad i'r achosion hyn, ac mai efe fu yn gweinyddu yr ordinhadau gyntaf yma. Fel y nodasom yn hanes y Borough, darfu iddo ef neillduo Mr. Daniel Jenkins i fod yn weinidog cynorthwyol i weinyddu yr ordinhadau yma fel yn y Borough pan na fuasai un gweinidog o Gymru yn bresenol. Yn gynar yn y ganrif bresenol ymsefydlodd Mr. David Morgan o ardal Abertawy, yn weinidog yn Woolwich a Deptford, a bu yma hyd ei farwolaeth yr hyn a gymerodd le ryw amser rhwng 1813 a 1815. Yn 1815 ymsefydlodd Mr. Arthur Jones, Bangor, yma fel gweinidog i'r ddwy gynnulleidfa, a bu yma yn boblogaidd a llwyddianus iawn hyd 1823, pryd y dychwelodd i Fangor. Yn nhymor ei weinidogaeth ef yr oedd yr achosion Cymreig yn y ddau le hyn yn dra llewyrchus, gan fod yma luaws mawr o Gymry gwell eu hamgylchiadau na'r cyffredin, megis seiri, gofaint, &c., yn gweithio yn *Dock Yards* y llywodraeth, ac yn ennill cyflogau rhagorol. Ond wedi terfyniad y rhyfel a Ffraingc talwyd ymaith beth dirfawr o weithwyr, ac yn eu mysg lawer iawn o Gymry. Y canlyniad fu i'r achosion Cymreig syrthio i wendid a nychdod. Hyny fu yr achos penaf o ddychweliad Mr. Jones i Gymru. Wedi ei ymadawiad ef bu y ddau achos dan ofal Mr. D. S. Davies, mewn cysylltiad a'r Borough, nes i'w nerth ballu. Wedi hyny pregethwyr cynorthwyol o'r Borough fuont yn gwasanaethu y ddau le hyd 1837, pryd yr urddwyd Mr. Job Thomas i fod yn weinidog yma. Bu ef yn ffyddlon iawn yma hyd ei farwolaeth yn 1857. Tua blwyddyn cyn marwolaeth Mr. Thomas urddwyd Mr. Evan Evans yr hwn a ddechreuodd bregethu yn y Borough yn 1833, i fod yn weinidog i'r deadellau bychain hyn, ac efe yw y gweinidog hyd yn bresenol. Mae yr achos yn Deptford wedi llwyr ddarfod er y flwyddyn 1866, ond y mae ychydig enwau yn glynu i ymgynnull i'w haddoldy bychan yn Woolwich. Mae yr eglwys fechan hon yn gynwysedig o Annibynwyr, Methodistiaid Calfinaidd a Wesleyaid. Saif yr addoldy, yn yr hwn y mae y Cymry wedi bod yn addoli er's ugeiniau o flynyddau bellach, ar y Parson's Hill, Woolwich. Y mae ymdrech yn cael ei wneyd yn awr i'w adgyweirio gan ei fod wedi myned yn lled ddadfeiliedig. Y mae etto un-flynedd-ar-ddeg-ar-hugain o'r les heb redeg allan. Mae yn dra sicr i amryw bregethwyr gyfodi yma ac yn Deptford o bryd i bryd, ond nid ydym ni wedi cael enwau neb o honynt ond William Morgan a David James, ac nid ydym yn gwybod dim o'u hanes hwythau.*

COFNODION BYWGRAPHYDDOL.

David Morgan. Clywsom mai un genedigol o ardal Ffaldybrenin oedd ef. Pan yr oedd yn ieuangc aeth i Dreforis i weithio yn y gwaith copr, ac yn y Mynyddbach y dechreuodd bregethu. Bu am rai blynyddau yn bregethwr cynorthwyol yn y Mynyddbach, Abertawy, a'r cylchoedd. Rhyw amser rhwng 1807 a 1810 urddwyd ef yn Ebenezer, Abertawy, i fod yn weinidog yn Woolwich a Deptford. Y rheswm o'i urddo yn Abertawy ydoedd, yr anhawsder a'r draul i gael gweinidogion o Gymru i fyned i fyny i'w urddo. Gwelsom yn hanes urddiad Mr. D. S. Davies yn y Borough, fod Mr. Morgan yno yn gweddio yr urdd-weddi. Er ei fod yn ddyn cadarn iawn o gyfansoddiad, gwaelodd ei iechyd yn fawr yn Llundain, fel y bu farw yn nghanol ei ddyddiau ryw bryd tua y flwyddyn 1814. Dywedir ei fod yn ddyn gwir dda ac yn bregethwr galluog iawn. Gresyn na buasai rhai o'i gyfoedion yn cofnodi ychydig o'i hanes.

Job Thomas. Un genedigol o blwyf Llanarth, Ceredigion, oedd ef. Efe oedd yr ieuengaf o bump o blant. Bu farw ei dad pan nad oedd ef ond

* Llythyr Mr. Evan Evans.

Boro A 4